

Hegyesi Gábor

Egy szociálpolitikus életműve

(Dr. Hilscher Rezső: 1890—1957)

Száz éve született, ötven éve került, még életében, igazságtalanul, a történelmi sülyesztöbe, és alig tíz éve fedezhettük fel újra egyesületünk névadóját, dr. Hilscher Rezsőt. A magyar társadalom változásai teszik, hogy ma nemcsak mint a két világháború közötti időszak fontos szociálpolitikusát tiszteljük, hanem válaszokat is találunk írásai-ban mai szociálpolitikai kérdésekre. Tapasztaljuk, hogy az összeroppanó gazdasági és krízisbe került szociálpolitikai rendszerek egyre kevésbé képesek megelőzni a társadalom tömeges elszegényedését, elnyomorodását, a társadalmi egyenlőtlenségek óriásira növekedését. Ez a helyzet csak növeli a szociálpolitikával foglalkozók felelősségét, mert az új helyzetben új módon vetődik fel a gazdasági hatékonyság és a szociális biztonság érdekkonfliktusa.

Hilscher Rezső életműve múltba tekintő, jövőt alakító szociálpolitikai tevékenysége és gyakorlati munkássága miatt hirtelen ismét modernné vált.

Élete során a szociálpolitika három fontos fejlődési lépcsőjét járta meg: első a karitatív és stigmatizáló jegyeket egyaránt magán hordó *szegénygondozás*, majd ezt meghaladandó jutott el az intézményes keretek között szervezett gondozói formáig, az úgynevezett *settlement*ig, de főművében az *állami szociálpolitika* kiépítését tartja a szociális problémák megoldása elengedhetetlen feltételének — a másik két forma megléte mellett (nem a szegénygondozás, de a karitatív, önkéntes szociális tevékenység fenntartása mellett áll). Élete során volt családokhoz kijáró szociális gondozó, szociálpolitikai szakfolyóirat szerkesztője, képviselő, a szociálpolitika tanára, jogász, társadalomstatisztikus, szociológus, szociálpolitikusok szervezetének titkára — végigjárva ezzel a szociálpolitika gyakorlatának és elméletének, ismeretterjesztésének, oktatásának, szervezésének és jogalkotásának terepeit.

Sokszínű életpályáját Újpesten kezdte. Indulására nagy hatással volt családjának erdélyi származású anyai ága. A családban több református lelkész volt, akik hatására papnak készült. Úgy látta azonban, vannak pályák, foglalkozások, hivatások, amelyekben „egyház nélküli pap”-ként, egyházi kötöttségektől mentesen, mégis emberközeli munkát végezhet, mint pl. az orvosé, a tanaré, a közhivatalnoké. Miután teológia helyett jogi egyetemet végez, az utóbbi pályán indul el 1912-ben. Az újpesti Városházán közigazgatási gyakornok, s élesszemű megfigyelője az ott történeteknek. Később jegyző lesz; majd a hamarosan kitörő világháborúba bevonuló közigazgatási tanácsost helyettesíti. Emellett vezetője lesz egy szociális indíttatású segélyegyletnek, a „Pol-

gári Segítő Bizottság"-nak. Ezek mind olyan megbízások, amelyekben közvetlenül találkozunk az emberek gondjaival, s bizonyos hatalma is van orvosolni azokat.

Tevékenységét áthatja a szó és a tett, az elmélet és a gyakorlat egysége, s a már említett készsége a múlt eredményeinek szerves továbbfejlesztésére.

Az 1912 utáni évek a szegénység elleni gyakorlati és elméleti-publicisztikai harc jegyében telnek el. Első megjelenő írásai a kor legaktuálisabb szociális kérdéseivel, a szegényüggyel és a gyermekvédelemmel foglalkoztak. 1917-ben saját költségén *Szegényügy* címmel havi folyóiratot indít. Ennek szelleme már az 1912. évben megjelent egyik első cikkében is felismerhető. Címe: Fejezetek a magyar szegényügyhöz. A 22 éves jogázhallgató így fejezi be írását (melyet egyébként a Közigazgatási Közlöny jelentetett meg): „Ha eme zürzavaros állapotnak (a közsegélyezésről van szó — H. G.) egyedül az érdekelt hatóságok innák meg a levét, egyetlen betűt sem vesztegetnének rá, hiszen nagyobbrészt ők is okai mindennek. De szegényügyi dolgokban főként a legszegényebb elemek jelentkeznek, akik sem tudással nem bírnak, hogy a bürokratikus formák között finom distinkciókkal eligazodni tudjanak, sem anyagi erejük nem engedi meg, hogy ügyeik vezetését olyanokra bizzák, akik a hivatali eljárás ágas-bogas útvesztőiben biztos lépésekkel tudnak haladni, sőt akikre nézve a lét vagy nemlét kérdése ügyüknek gyors befejezése, miért is arra kellene törekedni, hogy a szegényügyek adminisztrációja minél kevésbé komplikált és így — hatásköri kérdések mindenkorra való kikapcsolásával — gyors is legyen, mert csak egyszerűség és gyorsaság mellett képes feladatainak igazán megfelelni.”¹

A már említett *Szegényügy*nek öt, az ugyancsak általa kiadott *Szegényügyi Közlemények*nek pedig csak egy száma jelent meg. Nem volt több pénze, hogy 1917—18-ban saját erejéből a lapot fenntartsa. Ezekben a kiadványokban azonban nagyon fontos tételeket fogalmazott meg, nevezetesen: a) a szegényügy feladata, hogy felkarolja azokat az egyéneket, kiken a szociálpolitika nem segített; b) a szegényügyet mindinkább háttérbe kell szorítania az állami szociálpolitikának; c) a családvédelmet mindenhol előtérbe, ahol látszólag csupán egyéni problémák tűnnek fel: anya- és csecsemővédelem, fiatalkorúak ügyei, gyermekvédelem, lakásügy. Nem önmagában, hanem összefüggéseiben látja a problémákat: a megoldást nem egyszeri segélytől, nem jótékonykodástól, hanem az újratermelődés megakadályozásától reméli. Ennek letéteményese pedig az állam. „Teljes állami központosítás nélkül az eredménytelenség kockázata fenyegetne. Ezen nem azt kell azonban érteni, hogy a társadalom közreműködése kizárandó teljesen, hanem azt, hogy csak az igazi hivatottak munkája lehet a feladatoknak céltudatos előbbrevívója.”²

Felismerései messze meghaladták a klasszikus szegényügyi szemléletet, így csatlakozása az azokban az években megindult magyarországi settlement mozgalomhoz teljesen érthető — amihez szerencsés véletlen is segítette, minthogy a mozgalom éppen Újpesten talált otthonra. A „véletlen” csak Hilscher Rezső szempontjából értendő — a telepítés nem volt teljesen véletlenszerű. Újpest ebben az időben az egyik leggyorsabban fejlődő, kapitalizálódó magyar község, nagyfokú szociális feszültségekkel terhesen. Kusza, néhol botránys társadalmi

légköréről, panamáiról, ellenük folytatott harcáról érdekes önéletrajzi regényt írt, *Vitéz László* címen. A kézirat 1930 óta fiókban hever. (Több száz verssel együtt.) Külön irodalmi érdekességet kölcsönöz a kéziratnak, hogy motívumai, egyes eseményei és főként erkölcsi indulatossága nagyon rokon Babits Mihálynak ugyancsak Újpestről szóló, 1916-tól részletekben megjelenő regényével, a Kártyavárral. Családi hagyomány szerint Hilscher Rezső adatokkal járult hozzá a regényhez. Ez abból a szempontból teljes mértékben hihető, hogy mint városházi gyakornoknak, épp elég tapasztalata és belelátása volt a község vezetőinek életébe. De honnan ismerte Babitsot? Amikor ugyanis a költő 1920-ban Újpesten tanított, ő még csak jogegyetemi hallgató volt. Babits Mihály tanítványai között volt azonban egy bizonyos Mády Gyula, akit egyik fő informátorának jelöl meg Éder Zoltán Babits Mihályról szóló tanulmányában. Mády Gyula pedig nem más, mint Hilscher Rezső unokaöccse.³

A szociális felemelkedésért indított mozgalom légköre, puritán erkölcsössége és polgári humanizmusa is vonzó lehetett Hilscher Rezső számára — ilyen kép bontakozik ki ugyanis róla a család és volt munkatársainak visszaemlékezéseiből is.

A magyarországi settlement mozgalom kialakulására és férje csatlakozására Dálnoki Piroska, a tudós művész-özvegye így emlékezik vissza:⁴

„Ifjabb Erődi-Harrach Béla — a kor jelentős társadalmi szervezője és szociálpolitikusa — angliai tanulmányútja során a nálunk szinte teljesen ismeretlen settlement mozgalmat tanulmányozta. (Csak Kolozsvárott működött egy kísérleti settlement, 1905 óta, az Erdélyi Múzeum Egyesület Jog- és Társadalomtudományi szakosztálya szervezésében. — H. G.) A settlement egy olyan intézménye az angol közgazdasági egyetemnek, amely felöleli a munkások életével járó problémákat. A settlementben dolgozó előadók az egyetem utolsó éves kiváló, de szegény hallgatói, akik munkájukért cserébe a settlement épületében teljes ellátásban részesülnek. Az egyes osztályok élén egy-egy szaktanár vezet és irányítja a munkát. Erődi ezt akarta itthon megteremteni. Nagy érdeme, hogy ez sikerült is. Gróf Károlyi László, akinek valamikor egész Újpest területe a birtokához tartozott, négy utcára szóló hatalmas területet adományozott erre a célra. Erődi egy mecénás társaságot toborzott össze csupa nagyvonalú és befolyásos személyiségekből. Ezek segítségével sikerült megteremteni az első magyar settlementet 1912-ben, Főiskolai Szociális Telep néven, „Kötelesség, felelősség, igazság” mottóval a címerében. Az intézet Újpesten, az akkori egyik legnagyobb ipartelep, a Pamutgyár szomszédságában épült fel. Tágas, modern, kétemeletes, alagsoros épület az Erkel utca és Klauzál utca sarkán.” (Ma nővérszálló. — H. G.)

A Főiskolai Szociális Telep, illetve később a Közgazdasági Egyetem Szociálpolitikai Intézetének felépítését és tevékenységének rövid ismertetését ifj. Erődi-Harrach Béla előszavának idevágó részei alapján ismerhetjük meg: „A Főiskolai Szociális Telep keretében szervezett szociális mozgalom vezetését a következő három szempont vezette: 1. Tudományos és gyakorlati alapon végzett szociálpolitikusok nevelése, 2. az Intézetben megszervezett szociális mozgalom objektív szellemének biztosítása, 3. fejlődésének hozzákapcsolása a tudomány fejlődéséhez.”

Feladata: I. A settlement-gondolat jegyében a következő szociális tevékenységi ágakat és tevékenységeket szervezte meg: A) A népművelési osztályban: állami óvoda napközi otthonnal, tanonckör, legénykör, leánykör, cserkészlet, munkáskör, anyák köre, ismeretterjesztő előadások, néphangversenyek, tanfolyamok, szemináriumok, kísérleti és technológiai munkáslaboratórium, népkönyvtár és munkásolvasó, munkásszórakoztatás, munkássport. B) Népegészségügyi osztályban: tüdőbeteggondozó és rendelő, bőr- és nemibeteggondozó rendelő, házasság előtti tanácsadás, orr-torok-gége- és fülgyógyászati rendelő, mint konzultatív szerv, röntgenlaboratórium, bakteriológiai laboratórium, élelmiszer- és vegyvizsgáló állomás a helyes néptáplálkozás előmozdítására, egészségügyi programpropaganda. C) Népvédelmi osztályban: néphivatal, családi patronázs, gyermek- és fiatalkorúak patronázsa, tanonc- és munkáselhelyező iroda, pszichotechnikai laboratórium és pályaválasztási tanácsadó. II. Kiadványokban ismertetni a szociális tevékenység során összegyűlt tényeket és új felismeréseket. III. „Az előbbi két fő tevékenységi ág alapján a társadalom egészének nevelése érdekében kifejti azoknak az új nevelési törekvéseknek alapelveit, amelyeknek érvényesítése a közművelődésügy egész szervezetében immár szükségessé vált, az elemi népoktatás, egyetemek és főiskolák, az iskolán kívüli népoktatás, a sajtó és közvéleményben.” IV. Szociális munkások nevelése és képzése.⁵

Az Intézet munkáját Csizmadia Andor művének 132–133. oldalán így jellemzi: az osztályok „belső szakügyeit az osztályok tanácsában vitatták meg. Kormányzását nyolc tagból álló igazgatósága, elnöke és igazgatója intézték. Az igazgatóságban a Közgazdasági Egyetem fakultásai egy-egy taggal képviseltették magukat. Az intézmény vagyoni eszközei az állami költségvetésben megállapított évi rendes hozzájárulásból, alapítványokból, adományokból, pártoló tagdíjakból és segélyekből állott... Kiemelték, szemben az életnélküli szervezetekkel, a személyi kapcsolatokat, mint elsődlegességet.⁶

Ez jellemezte Hilscher Rezső munkáját is, akinek nagy szerepe lesz a magyar settlement mozgalom kialakításában — s a mozgalom döntő hatást gyakorol szociálpolitikáról vallott nézeteinek és gyakorlati tevékenységének alakulására. „Erődi a Néphivatal megszervezésére hívta meg Hilscher Rezsőt, aki később az egész intézet adjunktusa lett. (Ilyen minőségben a népvédelmi és népművelési osztályt vezette 1920-tól — H. G.) Erődi jól választott, amikor Hilscher Rezsőt hívta meg. Őt már ismerték az újpesti munkások, nemcsak ismerték, szerették is. Bizalommal jöttek hozzá, „a mi Apostolunk”, mondták róla. Hamar híre ment Újpesten a Néphivatalnak, és mivel a munkások elfoglaltsága miatt csak késő délután dolgozhatott a hivatalban, bizony mindig éjfél után ért onnan haza. Mikor az Erkel utcai épületet visszakapták (a háború alatt hadikórház volt), és a munka már megindult, a Löwy utcai Néphivatal révén (amely egy faskamrában működött) jó híre volt a Szociális Telepnek és a munkások bizalommal jöttek tanfolyamokra, előadásokra, könyvtárba, sporttelepre, tanonckörbe és a népbetegségek (TBC és nemi betegségek) gyógykezelésére. Ennek a settlementnek nagy része volt abban, hogy az újpesti munkások művelődési lehetőséghez jutottak.”⁴ A Néphivatal szolgáltatásai mellett a Népművelési osztály kulturális ismeretterjesztő tanfolyamai voltak a legsikeresebbek. Minden csütörtökön tartottak előadásokat,

amelyeken 1928-ban pl. összesen 28 ezren vettek részt. Keddenként viszont a Népegészségügyi osztály tartott egészségügyi ismeretterjesztő előadást. A hallgatók 42%-a ipari munkás volt. Ugyancsak sokan jártak a Népkönyvtárba, valamint a nagyon olcsó vasárnapi matinéra. (Részletesebben lásd 5.)

A csütörtöki előadáson megjelentek a kor haladó gondolkodású, a szociális mozgalommal szimpatizáló tudósai és művészei. Erre a munkára emlékszik vissza Fábrián Dániel:⁷ „1926 februárjában ismertem meg Szabó Lőrincet... Én a kulturális osztály tagjaként (a Szociálpolitikai Intézet keretében — H. G.) irodalmi matinék rendezését kezdeményeztem. Célunk az volt, hogy az akkori legnagyobb írókat és művészeket vigyük ki a munkások közé. Megjelent pódiumunkon Kosztolányi Dezső, Zilahy Lajos, és Móricz Zsigmond képviselőként Móricz Virág. Azután a fiatalokra is sor került. Elsősorban Kodolányi Jánosra és Szabó Lőrincére gondoltunk. A matiné szépen sikerült. Nagy számban jelentek meg munkások is. Hiszen ők jól ismerték a fiatal írók nevét, számon tartották és meleg szeretettel vették körül őket.”

Tevékenységük — és talán leginkább Hilscher Rezső — gyakran ütközött a társadalmi környezet ellenállásába. Így emlékszik például vissza előbb idézett cikkében Fábrián Dániel: „Abban az időben a Szociálpolitikai Intézet munkatársa voltam, amely intézet célul tűzte ki a munkásság helyzetének megismerését és megjavítását. Az egész mozgalom az angol settlement intézmény sugallatára és utánzására épült fel. Hilscher Rezső, a nemrég elhunyt szociálpolitikus vezette. Ő azok közül a kevesek közül került ki, akik komolyan vették a szociálpolitikát és hittek abban, hogy a kapitalizmus embertelenségét hatékonyan ellensúlyozzák vele. Jutalma a teljes meg nem értés volt. Az akkori hivatalos körök «titkos kommunistát» gyanítottak benne. A baloldal pedig «tolsztojánusnak» csúfolta.” Egy korabeli újságcikkből pedig megtudhatjuk, hogyan támadta meg Hilscher Rezsőt 1932-ben az újpesti polgármester. Így ír ezután a „Hogyan lett egy szegényemberből virilista? (Válasz a polgármester durva támadására)”⁸ című cikkében. (A bevezetőt minden bizonnyal a főszerkesztő írta):

„A legutóbbi városi közgyűlésen dr. Semsey Aladár polgármester sajtó elnöki védelme alatt szokatlan durva támadást intézett dr. Hilscher Rezső városi képviselő, a szociálpolitika kiváló művelője ellen. A polgármester azzal vádolta dr. Hilscher Rezsőt, hogy felszólalásaiban személyes gyűlölködés vezet és nincsen meg benne komoly segíteni akarás. Magunk részéről főleg az ellen a modor ellen emeljük fel tiltakozó szavunkat, amellyel a polgármester az elnöki széket használta fel személyes támadására. Dr. Hilscher Rezső, miután a polgármester nem adta meg a szót, hogy támadására a képviselőtestületben válaszoljon, az alábbi nyilatkozatban utasítja vissza dr. Semsey Aladár támadását: «Tekintetes Képviselő Testület! Azt mondtam az ínség-kölségvetésről, hogy befejezett tény elé állítja a képviselőtestületet, mert most, november közepén, nagykétség volna a mostani télre újabb munkaprogramot készíteni a nyomor elleni küzdelemhez. A város vezetőségét mulasztás terheli, hogy idejében nem tárgyalta meg a képviselő testülettel a munkanélküliség következményeinek az enyhítésére alkalmas teendőket és a költségvetés olyan rossz, hogy annak érdemi tárgyalásába belemenni nem érdemes.

Az én kritikám, amely a város vezetését illette, jogos és igazságos, és érette vállalok minden felelősséget. Még a nyár végén számos képviselőtestületi tag kérte a polgármester urat, hogy a munkanélküliség elleni küzdelem teendőinek megbeszélésére a jövő évi költségvetés letárgyalása előtt hívja össze a közgyűlést, hogy e tárgyalások eredménye alapján a költségvetésbe beállíthatók legyenek azok a tételek, amelyek a munkanélküliek foglalkoztatására alkalmas városi szükség-munkák, továbbá a szociális védelem egyéb feladatainak anyagi fedezetét biztosítják. A közgyűlést akkor azonban e célra nem hívták össze, és ezért az 1933. évi költségvetés tárgyalására kitűzött közgyűlésen azt indítványoztam, hogy a képviselőtestület ne tárgyalja a költségvetést le, míg a munkanélküliség elleni küzdelem programját nem állapítottuk meg. Indítványom mellett szavazott a közgyűlés 16, ellene 15 tagja, s hogy indítványom mégsem ment keresztül, az csupán a város tisztviselő karának szavazatain múlt.

A városi költségvetést így keresztül erőszakolták. Fedezetet talált abban minden, ami egyéni szempontból pár embernek érdeke, de nem történt gondoskodás a munkanélküliek korszerű szociális védelmének biztosításáról. Ezt előre láttam, és ezért küzdöttem a rendes költségvetésnek a közgyűlés elé került formájában való megszavazása ellen. Ez nem csupán mint embernek, de mint szociálpolitikusnak is kötelességem volt és ugyanígy kötelességem volt a költségvetésről megállapítani mindazt, amit mondtam. Például az ínség-költségvetés szükségleti részének II. címe első rovatán a következő mondat áll: 1000 egy családtagos család élelmiszerellátása á/3 pengő, 5 hónapon át = 15 000 pengő. Komolynak nevezhető az az ínség-költségvetés, mely egy ember nyomorát havi 3 pengős élelmiszer-csomagokkal kívánja enyhíteni? Még akkor sem ínségenyhítés ez, ha ugyanezek a személyek megkapják még fejenként a napi 20 dkg lisztet és heti 2 kg burgonyát is.» (...)

1920-tól a szervezetileg megszilárdult, és az akkor létesített Közgazdasági Egyetemhez kapcsolódva most már Egyetemi Szociálpolitikai Intézetnek nevezett első magyar settlement egyik vezetője. Egyetemi adjunktus és intézeti tanár. Teljes erejével a szociális ügyek elméleti és gyakorlati kérdéseinek megoldásán dolgozik. Hadd idézzem ismét Dálnoki Piroskának visszaemlékező sorait a 30-as évekről: „Egyik legszebb munkája az anyalföldi nyomortelep elesettjeinek megsegítése. Anyalföld akkor Budapest legveszedelmesebb, legsötétebb része volt. Tulajdonképpen nem is tartozott még Budapesthez. Ez a nyomorúságos vidék összekötötte Budapestet az akkor még eléggé új településsel, Újpest községgel. Anyalföld lakói főleg munkások voltak. Sok homokbucka volt ezen a vad területen és az ezekben vájt lakásokban a munkanélküliek laktak. Szerencsétlen, jövedelem nélküli családok, sok apró, ruhátlan, kiéhezett gyerekek. Ezen az állapoton szeretett volna Rezső enyhíteni. Csak enyhíteni, mert segíteni intézményesen kellett volna. Rezső rendszeresen járt ki ezekre a nyomortanyákra és az anyalföldiek is felkeresték tanácsért, segélyért vagy munkáért. Az Egyetemen, mint magántanár, az alkalmazott szociálpolitika előadója, megismertette hallgatóit az anyalföldi mérhetetlen nyomorúságos viszonyokkal.”⁴ Így az 1926. október 24—30-ig tartott közegészségügyi és társadalompolitikai országos értekezleten is, amelyet Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter kezdemé-

nyezett, „Hilscher Rezső tanársegéd, a magyar szociálpolitika egyik széles kitekintésű tudományos munkása tett javaslatot a szegényügy — burzsoá körülmények közötti — lehető színvonalas rendezésére. A modern szociálpolitika — mondotta — megtalálta a védekezési módot: s ez a szociális biztosítás különböző ágainak teljes kiépítése.” (További részleteket lásd 6.)

1928-ban kiadja *Bevezetés a szociálpolitikába* című alapművét.

Sokirányú publicisztikai tevékenysége, tudományszervező tehetsége révén mindenhol megjelenik, ahol szociális kérdésekről van szó. „Addig agitált, amíg sikerült összetoborozni egy lelkes társaságot. Egy kimustrált vasúti vagonot kitolattak a telepre. Ezt a vagonat átalakították, kitararították, kimeszelték úgy, hogy kétszer egy héten orvosi rendelést, jogi tanácsadást — néphivatalt —, egyszer pedig könyvtári napot tartottak benne. Az egyetemi hallgatók és kész orvosok rendelték, dolgoztak a vagonban és az őket támogatók, főként szociális munkát végző nők eljártak a családokhoz, a gyerekeket megfürdették, ha kellett ruhát vittek, s ha tudtak, munkát szereztek a munkanélkülieknek.”⁴ A családgondozás csíráit fedezhetjük fel ezekben a sorokban.

De diákoknak is tart előadást. Például Szegeden, a református diákok Bethlen Gábor Körében.⁹ Innen emelkedik ki hamarosan a radikálisabb élcsapat, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, amelynek tagjai pl. Buday György, Ortutay Gyula, Tolnai Gábor, Baróti Dezső, Erdei Ferenc, Hont Ferenc, Tomori Viola, Reitzer Béla stb. (Lásd erről pl. 10.) Szegeden a settlementről tart előadást és többek között ezeket mondja: „Az a közösség, amit nemzetnek nevezünk, magában foglalja a munkásságot is, és a nemzet, ha a munkásságot kizárják belőle, csonka lesz.” Majd beszélt a settlement által felállított intézményekről, mint pl. a Tanácsadó Iroda, ahol a panaszosok kérelmét orvosolják, a népkönyvtár, szeminárium, analfabéta tanfolyam, a bakteriológiai laboratórium, röntgen, pályaválasztási, házassági tanácsadás.

Nagyrészt Hilscher hatására a Bethlen Gábor Kör a következő ősszel Szegeden is felállította a settlement intézmény keretében a Néphivatalt, a Gyermekgondozót és a többi szervezetet. Ezek kapcsolódtak a már létező agrár-settlement mozgalomhoz, amit Buday György vezetett. A mozgalom célja a tanya- és falukutatással egybekötött szociális segítség volt. Ezt Hilscher Rezső egy újabb kis cikkében támogatja.⁹

Írásaival felrázni és ismereteket terjeszteni akart egyszerre. Élete során sok cikket jelentetett meg fiataloknak szóló újságokban, folyóiratokban is. Érthető ez azért is, mivel a tanítás lett fő hivatása. 1930-tól a Közgazdaságtudományi Egyetemen tanít alkalmazott szociálpolitikát.

Tudományos és oktató munkásságát kiegészítette tudományszervezői tevékenysége. 1931-től a „Szociális haladás nemzetközi egyesülete” magyar szekciójának, a Magyar Társadalompolitikai Társaságnak titkára majd főtítkára és szerkesztője a társaság kiadványának, a *Szociális traktátusoknak*. Dr. Földes Béla megbízására (aki a Társaság elnöke volt) később a *Társadalompolitikai Füzeteket* is szerkeszti.

A 30-as évek végén a munkások felkérésére elnöke lett a Textilipari-, majd a Bányászati Szakmai Családpénztárnak. Ezeket az elismerést

jelző címeket is „illó alázattal” viselte. (Erre vonatkozólag ismeretes egy történet, amit feleségétől, illetve az intézet volt orvosaitól hallottam. Amikor 1928-ban József főherceg meglátogatta a telepet, fényképet készíttetett a munkatársak gyűrűjében állva. Erről a képről Hilscher Rezső hiányzik. Nem volt hajlandó lefényképezettni magát a magas vendég oldalán.)

Ugyanezt a magatartást fedezhetjük fel írásaiban is. A kor nagy kérdéseire — például a fasiszta gazdaságpolitika, a tőke és a munka harca, a kizsákmányolás, a munkanélküliség, a tervgazdálkodás szociálpolitikai vetületei — adott válaszai olyan tudós képét festik, aki tudja, hogy létezik osztályharc, hogy létezik kizsákmányolás, de konokul hiszi, hogy céltudatos reformokkal létrehozható egyfajta szociális állam, amelynek alkotmányát és erkölcsét is a szociális törvények irányítják. Mentés tudott maradni a szociális demagógiától (nem áll ezzel ellentétben, hogy a fasiszta államok egyes szociális eredményeit elismeri), az erőszaknak semmilyen formáját nem fogadta el. Ezért elméleti és gyakorlati tevékenységét is jól jellemzi, amit Csizmadia Andor ír⁶ a settlementről: „Az osztályharc elaltatására indult kísérlet”. Ez Hilscher Rezsőnél azonban azt jelentette, hogy az osztályharcnak kölcsönösen kell csökkennie. A settlement egy nagy, tevékeny és idealista kísérlet volt, amelynek közvetlen célja, ha nem is a társadalmi struktúra gyökeres átalakítása volt, azt mégis szolgálta, hogy a struktúra változzék, s egy „szociális állam” jöjjön létre. Különösen értékesnek kell tartanunk ezt akkor, amikor a munkásság önvédelmi mozgalmi nagyon szárnyaszegettek voltak, mozgásterük még kisebb volt. A cél a settlementben nem pusztán a „rekreáció” volt, (amint azt Vitányi Iván — a mai helyzetre talán jogosan — megjegyzi, ld. 11.), hanem pedagógiai és szociálpedagógiai eszközök segítségével, sokféle közösségi tevékenységgel öntudatos, vitázni is tudó emberek képzése, akik korszerűen, vagyis szociálisan és művelten gondolkodnak. S ha nem becsüljük túl a settlement lehetőségeit, hanem egy intézménynek-mozgalomnak tekintjük azok közül, amelyek alakítják-nevelik az embert és a társadalmat, ez a tevékenység nem is kevés.

A háború előtti korszak évei rendkívül nehéz, feszült társadalmi légkörben telnek el. A fasiszmus az erőt dicsőíti, s hamarosan használja is. Ezért elismeréssel kell adoznunk azoknak a felkészült, tisztességes és bátor reformereknek is, akik ebben az időszakban a társadalmi válság megoldásának talán idealista módon történő, de olyan formájáért tevékenykedtek, amely a gyengébbeket, a rosszabb helyzetben lévőket védi és támogatja. (Nem is beszélve arról, hogy a radikális kritika nem nagyon kapott hivatalos megjelenési fórumot.)

A háború alatt egyébként éppen a szociális magatartás volt a legnagyobb hiánycikk. 1944 szörnyű napjaiban, amikor majdnem 17 000 újpesti zsidót deportáltak, ő természetesen mentette azokat, akiket tudott. Élelmet, életmentő iratokat, orvost és búvóhelyet szerez. Az Intézet légópincéje végül az a hely, ahol a háború végét megéri. A Szociálpolitikai Intézet orvosaival együtt azonnal megindítják a munkát. Az épen maradt orvosi berendezések, szobák nyitva állnak a sebesültek előtt. De az Intézetet egy idő után leszerelik, a tudógondozó berendezéseket elszállítják. Az Intézet maga még 1949-ig működik, amikor központi határozat nyomán felosztatják. (12820/1948. sz. Kor-

mányrendelettel.) Dr. Kun Miklós, az utolsó megbízott igazgató csak annyi magyarázatot kap, hogy a „szocializmusban nem lesznek szociális problémák, ezért nincs szükség tovább az Intézetre”.

Hilscher Rezső ekkor már másutt dolgozik. A felszabadulás utáni rövid periódusban természetesen önkéntesen tevékenykedik az intézeti munkában, a fő teher azonban már az itteni orvosok, dr. Willax Ernő, dr. Vass László, dr. Grófcsik Rezső és mások vállán nyugszik. Hilscher Rezső 1944-től a miskoci Jogi Akadémián nyilvános rendes tanár, 1949-től pedig Pécsen a Közigazgatási, pénzügyi és jogi tanszéken előadó. Bár az 1945-ös igazolás a legjobbakat állítja róla: „Mindig szemben állt a reakcióval, s ez a ténykedése volt az, ami pályáján való jobb előrehaladásában megakadályozta”¹² — az „ötvenes évek szűk levegője” őt is elhallgattatja. A korábban oly termékeny tudós utolsó írása 1947-ben jelenik meg. Ebben leírt gondolatából idézünk végül, remélve, hogy aktuálisá vált elképzelései, tudományos és gyakorlati szociálpolitikai életműve ismét élővé, a mindennapok ismeretanyagává válnak.

A kommunális szociálpolitika általában a különböző államokban az elkövetkezendő időkben fog igazán kibontakozni. A szociális biztonság megteremtésének gondolata mindenütt új alapokon felépített, a felmerülő problémák minden kis részletére kiterjeszthető szociálpolitikai rendszer sürgős megalkotását követeli meg. Ebből pedig logikusan következik, hogy a nagy, általános elveket érvényesítő állami szociálpolitika mellett a különleges adottságokból, helyi viszonyokból származó, különleges szükségletekhez alkalmazkodó kommunális szociálpolitikára fokozott szerep fog várni.¹³ Azóta eltelt 30 év, és bár a jövődőlés aktuálisabb, mint valaha, a megvalósulás azonban még várat magára. Nagyon színesen és érzékletesen valami hasonlót ír Hankiss Elemér „Felemás világ!” című cikkében.¹⁴

„A szociális viselkedéskultúra: Szemben gazdasági fejlettségünkhöz képest viszonylag fejlett szociálpolitikai intézményrendszerünkkel, szociális viselkedéskultúránk kifejezetten alacsony szintű, elmaradott... Néhány alapvető külső tényező ilyenné formált minket. Közük... az a körülmény, hogy központosítottuk, államosítottuk, majd egyre inkább névtelenül automatikusan és szinte észrevétlenül működő gépezetté tettük a szociálpolitikai teendők ellátását. S ezzel az emberek és közösségek tevékenységének és felelősségtudatának köréből kivettük a szociális kérdések csaknem teljes együttesét... E folyamatot még nálunk tovább erősítette a «játékonyág elleni kampány», és másfelől az a szociálpolitikai intézményekben kialakult hamis, monopolista és államigazgatási öntudat, hogy egyedül ők hivatottak és ők képesek a kérdések megoldására, s hogy minden öntevékeny közösségi megmozdulás zavart kelthet és akadályozza az ő munkájukat... A jelenleginél sokszorta több emberi közösségi felelősségvállalásra, önkéntes kezdeményezésre, aktivitásra volna szükség.”

Igaza van Hankiss Elemérnek, amikor írása szelleméből következőleg — véleményem szerint — azt mondja, hogy illúzióknak bizonyult azt gondolni, hogy a szociálpolitikai intézmények létrehozásával (amelyeket egy redisztributív mechanizmus tart fenn), s a szocialista társadalmi fordulattal a szociális problémák maguktól megszűnnek. Sőt, egy sajátos, új gond is megjelent, a pro-szociális viselkedés hiánya, amit

erősít a szociálpolitikai intézményektől való függés, kiszolgáltatottság. (Nem egymásra, hanem az intézményekre figyelünk.)

Azt pedig nap mint nap tapasztaljuk, hogy magának a szociálpolitikai rendszernek a fejlettsége valójában csak nagyon „viszonylagos”. Az utóbbi évek vitái, hivatalos jelentései és tudományos javaslatai az orvosellátásról, az óvodai, bölcsődei férőhelyek szűkösségéről, a nyugdíjrendszerről, a megváltozott munkaképességűek intézményes foglalkoztatásáról, a gyese-n lévők helyzetéről, a mentális betegségek megoldatlan intézményes gyógyítási formáiról, a lakáshiányról stb. . . . mind-mind arra mutatnak, hogy nagy az eltérés a szükségletek és a szociálpolitikai intézményrendszer által biztosított lehetőségek között, mind a mennyiséget, mind a minőséget, mind pedig az elosztás rendszerét tekintve.

Ugyanakkor — s ezt Hilscher Rezsőtől (is) tudjuk: a szociális problémákat *csak* jótékonykodással, pusztán karitatív úton megoldani nem lehet. Meg kell tehát keresnünk, ki kell kísérleteznünk, vagy/és át kell máshonnan vennünk azokat a formákat, amelyekben továbbfejlődik az állami, vállalati, társadalmi és tanácsai szociálpolitikai rendszer (erre vonatkozó néhány elvi javaslatot lásd 15., illetve a szociálpolitikának a társadalompolitika irányában történő továbbfejlesztésére) másrészt azokat az intézménytípusokat, amelyek — a hajdani settlementekhez hasonlóan, de a mai igényeknek megfelelően — szintetizálni képesek a kommunális szociálpolitika keretében adódó szociális munkákat, a különböző szociális mozgalmakat, s ezáltal integrálni tudják a köztünk mégiscsak élő *hilschereket*.

Jegyzetek

1. Dr. Hilscher Rezső: Fejezetek a magyar szegényügyhöz — *Közigazgatási Közlöny*, 1912.
2. Dr. Hilscher Rezső: Megjegyzések a családvédelem kérdéséhez — *Szegényügyi Közlemények* 1916/1.
3. Eder Zoltán: Ötven éve tanított Újpesten Babits Mihály. — Bp. 1962. „Budapest IV. ker. Könyves Kálmán Általános Gimnázium (Újpest) Evkönyve”
4. Mostani és későbbi visszaemlékezéseit dr. Hilscher Rezsőné sz. Dálnoki Piroska: „En és Ő” című, kéziratban levő regényéből idézem.
5. Lásd Szociálpolitikai Evkönyv, Egyetemi Nyomda, Bp. 1929. és az Országos Szociálpolitikai Intézet Alapító levele 1932. Az intézet kiadása.
6. Csizmadia Andor: A szociális gondoskodás változásai Magyarországon. MTA AJIK, Bp., 1977.
7. Fábrián Dániel: József Attila és Szabó Lőrinc, *Vigilia*, 1977/11.
8. Igaz szó, Újpesti újság, 1932/16.
9. Dr. Hilscher Rezső: A szegedi tanya problémái, Kritika Buday György írásáról. *Ifjú-sági Vezető* 1931.; A Főiskolai Szociális Telep tevékenysége és a settlement munka módszere, Bethlen Gábor Kör Kiadványai, Szeged, 1929.; Csaplár Ferenc: A szegedi fiatalok Művészeti Kollégiuma. — Akadémiai Kiadó, Bp. 1967.; Huszár Tibor: Történelem és szociológia. — Magvető, Bp. 1979.
10. Hegyi Béla: A dialógus sodrában. — Interjú Ortutay Gyulával. Magvető, Bp. 1978.; A valóság vonzásában. (Szerk.: Gondos Ernő) Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1963.
11. Vitányi Iván: A kreativitás és jelentősége. *Valóság*, 1979/10.
12. Kis Rolland államtitkár 1945-ből származó igazoló levelének részlete. Családi közlés.
13. Dr. Hilscher Rezső: A kommunális szociálpolitika. *Városi Szemle* 1947. 23. évf. 26. old.
14. Hankiss Elemér: Felemás világ! *Valóság* 1979/6.
15. Garzó Lilla—Ladányi János: Jelentés az Egyesült Izzó, a Ganz Mávag és a Csepel Vas- és Fémművek félkészház akciójáról. MKKE — Sokszorosítás. Bp. 1973.